

Haraji Adalbert

Ki irányítja a világot?

Régen ez a kérdés könnyen megválaszolható volt. Ha valaki elmúlt 45 éves, olyan világban nőtt fel, melyet két óriás dominált. A fal egyik oldalán az Amerikai Egyesült Államok (USA) hozta meg a döntéseket, a fal másik oldalán a szovjetek. Az egy kétpólusú világ volt. Nagyon egyszerű, ha valaki 45 évesnél fiatalabb, olyan világban nőtt fel, ahol a Szovjetunió már összeomlott, és ez az Egyesült Államokat olyan egyedüli nagyhatalommá tette, mely uralta a nemzeteket összefogó szervezeteket és erőt gyakorolt fölöttük. Ez az egypólusú világ. Majd úgy 15 évvel ezelőtt a dolgok kisé bonyolultabbá váltak.

Az Egyesült Államok egyre kevésbé akarta magának a világ rendőre szerepét, ahogy a világkereskedelem építészé vagy a globális értékrend lelkes támogatója szerepet sem. Más országok kezdtek megerősödni, és egyre gyakrabban hagytak figyelmen kívül olyan szabályokat, amelyek nekik nem tetszettek, sőt időnként új szabályokat állítottak fel maguknak. Ezt a folyamatot három dolog váltotta ki. Először is, Oroszország nem lett része a nyugati intézményrendszereknek. Ma már csak egy volt nagyhatalom, ha még jelentős is, de csak volt. Ez pedig feldühítette őket. Vitatkozhatunk arról, hogy ez kinek a hibája, de ez a jelen helyzetünkön nem változtat. Másodsor, hogy Kínát integrálták az USA által vezetett intézményrendszerekbe. Az

elképzelés háttérében az állt, hogy ha gazdaságilag megerősödnek, „amerikaiak” lesznek. Azonban úgy fest, hogy a kínaiak továbbra is kínaiak maradtak. Az Egyesült Államok pedig nem kedveli ezt a helyzetet. Harmadszor, több tízmillió polgár az USA-ban és más gazdag demokráciákban úgy érezte, hogy a globalizációs folyamatban magukra maradtak. Ezt a tényt évtizedekig figyelmen kívül hagyták. Ennek következményeként az emberek úgy érezték, hogy kormányaiknak és vezetőiknek egyre kevésbé van joguk posztjuk betöltésére. Ha ma elolvassuk a világ vezető híreit, azok olyan geopolitikai feszültségekről és konfliktusokról szólnak, melyeknek igen nagy hányada az említett három okból ered. Ez az oka annak, hogy ma egy vezető nélkül maradt világban élünk. De tudjuk, hogy ez nem lesz sokáig így. Mi várható? Milyen világrendre számíthatunk a következő évtizedben?

Néhányan biztosan meglepődnek azon, amit most írok. Nem kétpólusú, egypólusú vagy épp többpólusú világrend van kialakulóban. Ugyanis ha nincs egy vagy két szuperhatalom, akkor nem egyetlen világrend lesz, hanem ehelyett három különböző világrend lesz, kicsi átfedéssel. S a harmadiknak hatalmas befolyása lesz arra, ahogy élünk, ahogy gondolkodunk, amit akarunk, és amit készek leszünk megtenni ennek elérése érdekében. De kezdjük az elején.

Ma egyetlen globális biztonsági világrend van, és ahogy a világot ma látjuk, az Egyesült Államok és szövetségesei a legerősebb szereplők. Az USA a világon az egyetlen ország, amely képes a katonáit, tengerészeit és katonai felszerelését a világ minden sarkába elküldeni. Senki még a közélébe sem ér. Kína növeli katonai jelenlétét Ázsiában, azonban sehol máshol. Amerika számos ázsiai szövetségese aggódik is emiatt. Ennek következtében egyre jobban függenek az USA nyújtotta biztonsági ernyőtől. Ukrajna orosz inváziójával az Egyesült Államok európai szövetségesei is egyre jobban aggódnak és egyre inkább függenek az USA-tól, valamint az általa vezetett NATO-tól. Oroszország, Kína és mások is rendelkeznek nukleáris fegyverekkel, de szerencsére ezeknek a bevetése rájuk nézve is öngyilkos döntés lenne. Mindezek eredményeként a biztonsági világrendünk egypólusú, és valószínűleg az is marad a következő évtizedben. A biztonsági világrend mellett létezik egy globális gazdasági világrend is. Ezen a téren az erők megszanak.

Az Egyesült Államok még mindig szilárd globális gazdasági szereplő. Ugyanakkor az USA nem tudja domináns katonai helyzetét arra használni, hogy más országoknak megmondja, milyen gazdasági politikát folytassanak. Az Egyesült Államok és Kína gazdaságilag nagymértékben függenek egymástól, ami miatt nem tudják egymást kontroll alatt tartani. Ez lehet, hogy meglepő, de az USA–Kína kereskedelmi kapcsolatok napjainkban történelmi csúcsponton vannak. Számos ország szeretne az USA katonai erejének védelme alá kerülni, mindezt úgy,

hogy közben hozzáférésük legyen a kínai piacokhoz is, ami előreláthatóan 2030-ra a világ legnagyobb piaca lesz. És nem igazán képzelhető el egy olyan hidegháború, melynek megvívására csak az USA és Kína lenne képes.

Az Európai Unió a legnagyobb közös piac, ahol a tagok diktálják a szabályokat, vagyis megvan a saját szabályrendszerük. Ha valaki az EU-ban nyereséges üzleteket akar nyélbe ütni, be kell tartania ezeket a szabályokat. India egyre komolyabb szerepet játszik a világgazdaság színpadán. Japán sem elhanyagolható szereplő, de az előttünk álló tíz évben lesznek felemelkedő és lecsúszó gazdaságok. Ugyanakkor a gazdasági világrend továbbra is többpólusú marad. A két világrend között vannak feszültségek, mivel az USA a nemzetbiztonságban mutatkozó erejét felhasználva igyekszik a világgazdasági szereplőket maga felé vonzani. Láthatóan ez a folyamat elkezdődött a félvezetőkel, a kritikus ásványokkal és lehet, hogy hamarosan a TikTokkal folytatódik.

A kínaiak pedig globális kereskedelmi hatalmukat arra próbálják használni, hogy diplomáciai úton egyre többeket állítsanak maguk mellé. Japán, Európa, India és mindenki más átkozottul fog küzdeni azért, hogy a két fél közül egyik se tudjon a másik fölé kerekedni. És ez akár sikerülhet is nekik. Ez az a két világrend, amelyeket már látunk, amelyet ismerünk, de közeledik egy harmadik is, ami ezeknél is fontosabb. Ez pedig a digitális világrend.

Ezt a világrendet pedig nem kormányok alakítják, hanem technológiai cégek. Mindannyian tudjuk, hogy a NATO-országok milyen hatalmas katonai támogatást nyújtanak Ukrajnának

a háborúban. Ugyanakkor a technológiai cégek azok, amelyek biztosították az eszközöket ahhoz, hogy Ukrajna megvédhesse magát az orosz kibertámadásokkal szemben. A technológiai cégek tették lehetővé, hogy az ukrán vezetők beszélhessenek a frontvonalon lévő tábornokaikkal és katonáikkal. Ha nem lennének ezek a cégek, Ukrajna a háború első néhány hetében teljesen offline állapotba került volna. És nem hiszem, hogy Zelenszkij elnök ma is hivatalban lenne.

A technológiai cégek döntik el azt, hogy Donald Trump tud-e valós időben, cenzúrázatlanul emberek százmillióihoz beszélni, miközben a tét az elnökválasztás. A közösségi médiafelületek képesek dezinformációkat és összeesküvés-elméleteket terjeszteni. Például ezek a dezinformációk generálták és gerjesztették a január 6-ai zavargásokat a Capitoliumnál, a kamionos lázadást Ottawában, a felkelést Braziliában január 8-án.

A technológiai cégek egyre jobban meghatározzák az identitásunkat. Amikor én fiatal voltam, ez adottság vagy neveltetés kérdése volt. Értem ez alatt, hogy a mély és maradandó érzelmi problémáim vagy abból erednek, ahogyan nevelkedtem, vagy valami féle genetikai hiba következményei. Vagy mindkettő. De napjainkban az identitásunkat az adottságaink, neveltetésünk és az algoritmusok határozzák meg.

Ha a rendszert kihívások elé akarjuk állítani, nem lehet egyszerűen megkérdőjelezni a hatalmat, mint ahogyan azt nekünk tanították. Ma az algoritmust kell megkérdőjelezni, és ez ijesztő mértékű hatalom ezeknek a technológiai cégeknek a kezében. Mit fognak kezdeni ezzel a hatalommal? Ez

azon fog múlni, hogy ők mivé akarnak válni felnőttkorukra. Ha tehát Kína és az Egyesült Államok sokkal nagyobb nyomást akarnak gyakorolni a digitális világra, és technológiai cégeik engednek ennek a nyomásnak, technológiai hidegháborúba sodródhatunk. És ez azt fogja jelenteni, hogy a digitális világ kettévál. Ha viszont ezek a technológiai cégek mégis a globális üzleti modellhez ragaszkodnak, és megmarad a verseny a digitális és a fizikai világ között, újfajta globalizáció fog kialakulni: egy digitális világrend. Ha pedig a digitális világrend egyre növekvő dominanciára tesz szert és a kormányok kezéből kicsúszik az irányítás – és ennek a kezdeti jeleit már látjuk –, a technológiai cégek lesznek a meghatározó szereplők a világ színpadán, minden értelemben. Techno-poláris világ születik, és ez fogja meghatározni, hogy határtalan lehetőségeink lesznek-e, vagy elveszítjük a szabadságunkat.

Sajnos e tekintetben nem tudok megnyugtató hírekkel szolgálni, mert nem látom ezeknek a kitörő erejű elemi változásokat hozó technológiáknak a következményét, és mivel nincs rajtuk szünet gomb, kétlem, hogy bármilyen befolyással lehetünk rájuk. Például ma több mint száz olyan ember van a világon, akinek a rendelkezésére áll a technológia, és megvan a tudása is ahhoz, hogy új himlővírust hozzon létre. Ezek az emberek nem egyszerűen azon technológiai cégek irányítói, amelyek a Fortune 500 listán szerepelnek. Ezek a technológiai óriások mögött nem egyszerűen csak 50 vagy 100 vagy még több milliárd dollár fölött diszponáló emberek állnak. Hanem egyre inkább ők a világon a legnagyobb hatalommal bírók, akiknek hatalmában áll befo-

lyásolni a jövőnket. És fontos, hogy tudjuk, hogy felelősen fognak-e dönteni, mikor új és erőteljes mesterséges intelligenciát bocsájtanak ki. Mit fognak csinálni ezzel a példa nélküli mennyiségű adattal, amit rólunk és a környezetünkről gyűjtöttek-gyűjtenek? És ami szerintem leginkább kellene érdekeljen ma mindannyiunkat: fenntartják-e továbbra is ezt a hirdetési modellt, ami hatalmas bevételeket generál nekik, ami az állampolgárokból terméket csinál, mely gyűlölethez és félreinformáláshoz vezet, és ami szét szakítja a társadalmunkat?

Régen, még 1989-ben, mikor a fal leomlott és én reménykedő ifjú voltam, az Amerikai Egyesült Államok volt a világ elsődleges demokrácia-exportőre. Nem mindig sikeresen. Gyakran képmutatóan. De világelső, mindenesetre. Ma az USA lett az elsődleges exportőre azon eszközöknek, melyek a demokráciát veszélyeztetik és képesek tönkre tenni. Azok a cégvezetők, akik létrehozzák és ellenőrzik ezeket az eszközöket és elégedettek ezzel a helyzettel, kezdeni akarnak valamit evvel. Hát mi tudni akarjuk, hogy pontosan mit.

A nagybányai festőiskola alapítói, szoborcsoport (Nagybánya), fotografálta Tóth István

Deák Endre-emléktábla (Nagykároly), fotografálta Bikfalvi Zsolt EFIAP